

Zasnova dela socialnega pedagoga za uspešnejo integracijo otrok z motnjami vedenja in osebnosti v redno osnovno šolo

The concept of social pedagogue's work leading towards a more successful integration of children with behavioural and personality disorders into the mainstream primary school

Mateja Horvat³

Povzetek

³Mateja Horvat, prof. raz. pouka, Pedagoška fakulteta v Mariboru, Koršičeva 16, 2000 Maribor. *Prispevek poskuša opredeliti nekatere najpogostejše ovire, ki onemogočajo uspešno integracijo otrok z motnjami vedenja in osebnosti v redno osnovno šolo. Pri tem izhajamo iz pogojev, ki jih imajo učitelji na voljo pri delu z integriranimi otroci, temeljimo na stališčih ravnateljev, učiteljev, staršev in otrok redne osnovne šole do integracije otrok s posebnimi potrebami ter pričakovanjih staršev teh otrok. Upošteevamo značilnosti otrok z motnjami vedenja in osebnosti, zavedamo pa se subjektivnosti pri presojanju otrokovih dejanj. Oviram, ki onemogočajo uspešno integracijo se lahko izo-*

gnemo le tako, da nanje računamo in se nanje tudi dobro pripravimo. Omenjeno pogojuje potrebo po premišljeni organiziranosti dela socialnega pedagoga ter vseh drugih, ki bodo delali z motenimi otroki. Poudarjamo nujnost teamskega dela, interdisciplinarnega pristopa, individualizirano obravnavo vsakega otroka ter usmerjenost k ureničevanju razvojno kompenzacijskih, integrativnih in preventivnih nalog. Prav tako poudarjamo potrebo po premišljenem načrtovanju integracije, njenem doslednem izvajanju integracije v praksi in natančni evalvaciji rezultatov.

Ključne besede: individualizirana obravnava, integracija, interdisciplinarni pristop, motnje vedenja in osebnosti, socialni pedagog, stališča do integracije, teamsko delo.

Abstract

The article tries to define some of the most frequent obstacles which render a successful integration of children with behavioural and personality disorders into the mainstream primary school impossible. We derive from the possibilities available to teachers for work with integrated children, we draw on the attitudes of the headmasters, teachers, parents and children of the mainstream primary school towards the integration of children with special needs and on the expectations of the parents of such children. We take into account the characteristics of children with behavioural and personality disorders, but are at the same time aware of the subjectivity in the evaluation of child's actions. The obstacles on the way to successful integration can be overcome by being acknowledged and by preparing for them efficiently. This requires well-planned organization of the social pedagogue's work and the work of all those working with children with special needs. To this end it is necessary to apply teamwork, interdisciplinary approach, individualized treatment of children and all the necessary developmentally compensational, integrative and preventive measures. We would also like to emphasize the need for well-planned integration, its consistent application in practice and exact evaluation of its results.

Key words: individualized treatment, integration, interdisciplinary approach, behavioural and personality disorders, social pedagogue, attitudes toward integration, team work.

1. Uvod

Novi Zakon o osnovni šoli prinaša v šolski prostor številne spremembe. Ena izmed vidnejših sprememb je bržkone integracija otrok s posebnimi potrebami. 11. člen Zakona o osnovni šoli govori o izobraževanju otrok s posebnimi potrebami, ki jim morajo biti zagotovljeni ustrezni pogoji za vzgojo in izobraževanje. Otroci s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni, gluhi in naglušni otroci, otroci z govornimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci in otroci z motnjami vedenja in osebnosti. V to skupino prav tako sodijo otroci z učnimi težavami in posebej nadarjeni otroci.

Po nekaterih podatkih (Galeša, 1995) je med prebivalstvom od 3. do 19. leta po evropskih normah okrog 20 do 25 odstotkov otrok s posebnimi potrebami, zato je treba zanje premišljeno in načrtno poskrbeti. Integracija ali vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo, bo gotovo prispevala ne le k razvoju zavesti otrok redne osnovne šole do "drugačnih", temveč bo tudi otrokom s posebnimi potrebami dala take možnosti izobraževanja, kot jih imajo drugi otroci.

2. Značilnosti motenj vedenja in osebnosti

Etiologija motenj vedenja in osebnosti je zelo raznolika. Motnje so lahko odraz bolezni, telesne okvare ali pa kakšne druge motnje (npr. okvar centralnega živčnega sistema, minimalne cerebralne disfunkcije, legastenije, hiperaktivnosti, motnje pozornosti, koncentracije, motnje govora, invalidnosti ipd). Otrok z navedenimi in podobnimi neugodnimi biološkimi determinantami je drugačen, bolj izpostavljen, kar lahko pri otroku poguje motnje v čustvovanju in vedenju. Neugodni socialni dejavniki v danem obdobju, za katere so posamezniki bolj ali manj dovzetni, te motnje le še (bolj ali manj) okrepijo. Zanje so bolj dovzetni predvsem tisti, ki so že kako drugače ogroženi ali izpostavljeni.

Otrok je lahko potisnjen v poseben položaj tudi zaradi nenehnih stresnih položajev, neugodnih življenjskih razmer, ki vplivajo na kemično dogajanje v organizmu in ustvarjajo neugodne psihosomatične razvojne zmožnosti (Skalar, 1996). Neugodno za otroka je, če je prikrajšan za ljubezen, varnost, toplino, sprejetost in zaželenost. Neustrezno socialno okolje otroka navadno prikrajša tudi za odnose in sodelovanje z vrstniki, za priložnosti za oblikovanje ustreznih vezi z okoljem, kar bi otroku omogočilo, da bi razvil občutek pripadnosti in povezanosti tudi z drugimi, ne le s starši. Otrok mora imeti na voljo dovolj vzgledov pri sprejemanju vrednot in standardov odraslih, dovolj priložnosti za identifikacijo z odraslimi, dovolj situacij in priložnosti, v katerih se lahko potrjuje, kar prispeva k razvoju pozitivne samopodobe (Redl, Wineman, 1980). Neustrezno vedenje

je lahko tudi odraz otrokove nenehne izpostavljenosti prestopniškim vedenjskim oblikam, kar povzroči enako vedenje pri otroku samemu.

Tudi šola lahko povzroči, da se dane dispozicije, ki jih posameznik nosi v sebi, razvijejo v neustrezne vedenjske odzive ali pa okrepi že nastale blažje motnje. Z vnaprej postavljenimi pričakovanji, normami in pravili zahteva od posameznikov, da se jim prilagodijo. Tisti, ki se uspejo prilagoditi so uspešni, tisti pa, ki jim to ne uspe, so potisnjeni na rob, stigmatizirani.

Kot smo že omenili, je etiologija motenj vedenja in osebnosti izredno raznolika. Mnogokrat motnje ne nastanejo kot posledica delovanja enega samega dejavnika, temveč so največkrat posledica delovanja med seboj prepletenih bioloških, psiholoških in socialnih dejavnikov. Motnje se med posamezniki kažejo na različne načine, so različne jakosti in so pri nekaterih posameznikih bolj pri drugih pa manj pogoste. Največkrat se kažejo v socialno neprilagojenem vedenju; laganju, krajah, besedni in telesni agresivnosti, neustreznih odnosih do drugih, neupoštevanju moralnih pravil, kar je pogosto povezano z neustreznimi ali pomanjkljivo oblikovanimi moralnimi vrednotami. Prav tako je pri otrocih z motnjami vedenja in osebnosti opaziti pomanjkanje pozitivnih interesov in nerazvite delovne navade, kar mnogokrat prinaša tudi neuspehe na učnem področju. Lahko pa se zgodi tudi nasprotno, da učni neuspeh izzove vedenjske motnje.

Neprilagojenost socialno sprejemljivim normam vedenja povzroča težave otroku samemu in okolju. Zaradi svoje drugačnosti imajo otroci z motnjami vedenja in osebnosti v razredu navadno poseben položaj, so poglavje zase, sedijo v svoji klopi, so največkrat osamljeni, nihče jih noče sprejeti v svojo družbo. Omenjeno jim onemogoča uspešno socialno integracijo v vrstniške skupine, zato se skušajo nemalokrat vrstnikom približati s silo in se tako potrditi z neustreznimi vedenjskimi oblikami. Najbolj se uspejo vključiti v skupine sebi podobnih, kjer se lahko uspešno potrjujejo, zato si največkrat najdejo take družabnike, ki so tudi sami problematični.

Pri tem, ko skušamo opredeliti disocialno vedenje, se zastavlja vprašanje, kje potegniti mejo med disocialnim vedenjem in še sprejemljivimi vedenjskimi odzivi.

Pri opredeljevanju odklonskega vedenja ne moremo govoriti o povsem absolutnih merilih, kar bi pomenilo, da je neko vedenje enako odklonsko v različnih okoliščinah, temveč je treba poudariti subjektivnost pri opredeljevanju odklonskega vedenja. Cuomo (Bartolomeo, Tiriticco, 1996, str. 257) opredeljuje normalnost kot "skladnost z modelom, ki je izsledek statističnih preračunavanj in ustreza povprečju sposobnosti ter vedenj. Ta statistični podatek postane predmet vrednotenja in vsaka deviacija od nor-

me je obsojena in živi kot negativen element, izvir predsodkov, sodb in emarginacije.”

Socialno okolje je tisto, ki posameznikovo vedenje označi za odklonsko s tem, ko ga primerja z veljavnimi vzorci vedenja, vrednostnimi sistemi in moralnimi vrednotami svojega okolja, ki pa se neprestano spreminjajo in na novo oblikujejo. Skalar (Skalar, 1996) poudarja, da je pri presojanju otrokovih dejanj potrebno odgovoriti na naslednja vprašanja:

- *kdo* je kako dejanje storil,
- *kolikšno škodo* je s prekrškom povzročil,
- *kdaj in kje* je prišlo do prekrška.

Poleg tega pa je treba poštovati posameznikov *odnos do prekrškov, položaj in vlogo* tistega, ki prekrške ocenjuje in njegove *spособnosti racionalnega presojanja*.

Vsak posameznik se na poti razvoja srečuje z težavami in vsak posameznik vsaj skuša kdaj prestopiti meje dovoljenega in poseči v tisto plat življenja, ki ga okolje opredeljuje kot nesprejemljivo. Tako nekatere oblike odklonskega vedenja bolj štejejo za del odraščanja in smo do njih tudi vedno bolj strpni.

3. Ovire, ki lahko onemogočajo uspešno integracijo

V povezavi z integracijo ostajajo nekatera vprašanja nerešena, kar vzbuja dvom in negotovost predvsem pri učiteljih, ki bodo z motenimi otroki najtesneje delali. Integracija otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo je zelo občutljiva tematika, še posebej takrat, ko govorimo o integraciji otrok z motnjami vedenja in osebnosti. Izkušnje iz prakse kažejo, da se učitelji med vsemi otroki s posebnimi potrebami najbolj bojijo otrok z motnjami vedenja in osebnosti, saj za to nimajo vedno najustrežnejših pogojev dela, poleg tega pa taki otroci zahtevajo veliko energije in potrpljenja. S tega vidika se zdi enostavneje, da je v razredu otrok, ki ima kakšne druge, ne vedenjske posebnosti, npr. da slabo vidi ali sliši, saj je le ta navadno manj moteč. Otroci z motnjami vedenja in osebnosti prav tako potrebujejo veliko pozornosti, vendar pa zaradi integriranega otroka ne smejo biti prikrajšani drugi otroci.

Učitelji imajo navadno premalo teoretičnega znanja za delo z otroki z motnjami vedenja in osebnosti, zato se mnogokrat odzivajo na otrokova dejanja stereotipno, šablonsko, pri čemer ne upoštevajo otrokovih posebnosti. Otroka v celoti, ne le njegovo nesprejemljivo vedenje, označujejo z pretežno negativnimi izrazi, ki jih včasih celo pretirano izpostavljajo. Tako so le ti največkrat neubogljivi, nedelavni, leni, razburljivi, neodgovorni, lažnivi, nestrpni, ipd. Zanje je mnogo lažje in hitreje najti negativne

izraze kot tiste, ki označujejo dobro, pozitivno. Takšno vrednotenje in nenehno izpostavljanje v negativni luči postavlja otroka v vlogo nenehnega krivca. Stigmatizacija otroka dodatno obremenjuje in je lahko vzrok za pogostejše in dodatne oblike neustreznega vedenja, vpliva na njegovo (ne)sprejetost med vrstniki in pogloblja negativno samovrednotenje.

Integracija otrok s posebnostmi v redne šole se šele začena, zato je število strokovnjakov, pri katerih bi lahko učitelji dobili potrebne informacije, strokovne nasvete, podporo in pomoč v zvezi s svojim delom navadno omejeno. Socilani pedagog bo eden izmed strokovnjakov, ki bo učitelju lahko nudil pomoč in podporo pri delu z otroki z motnjami vedenja in osebnosti, a njegova vloga in status v šolah se šele oblikujeta.

Ena izmed ovir uspešne intergracije je bržkone tudi storilnostno usmerjena šola, ki motnje povzroča ali pa že nastale motnje okrepi. Vedno nova spoznanja ter vedno višja merila za vpis v nadaljnje šolanje zahtevajo visok nivo znanj. Pritisk na učence, ki naj bi čim več znali, in učitelje, saj se njihovo delo zrcali v znanju otrok, je vedno močnejši. Da bo otrok na nacionalnih preizkusih znanj ob koncu vsake triade kar najboljši, se bodo učitelji gotovo posvečali predvsem pridobivanju znanj in tako bodo manj časa namenili razvijanju učenčevih socialnih razsežnosti in medosebnih odnosov. Hiter tempo dela onemogoča, da bi se učitelj posvetil posamezniku in njegovim individualnim potrebam, od učencev pa zahteva, da se prilagajajo. Tisti, ki se uspejo prilagoditi postavljenim zahtevam, so uspešni, ostali pa, ki se jim ne znajo ali ne zmorejo prilagoditi, so kmalu potisnjeni na rob. Storilnostno usmerjena šola je nenaklonjena posebej tistim otrokom, ki niso uspeli razviti ustreznih delovnih navad in zato ne morejo uspešno slediti šolskim zahtevam.

Bržkone je uspešnost integracije v veliki meri odvisna tudi od stališč vseh tistih, ki so oziroma bodo z integriranim otrokom kakorkoli povezani. Ni vseeno, ali smo pripravljeni posameznikom s posebnimi potrebami resnično pomagati ali pa to počnemo zato, ker moramo. Rezultati raziskave (Galeša, 1995, str. 578) o stališčih ravnateljev do integracije otrok s posebnimi potrebami so pokazali, da ima približno tretjina ali celo polovica ravnateljev v osnovnih šolah manj ustrezna stališča do otrok s posebnimi potrebami. Ravnatelj zavzema v šoli poseben status in mesto, od njega je v veliki meri odvisno uvajanje novosti. Nobena šolska dejavnost se ne dogaja mimo njega, zato se njegova stališča in pogledi odražajo pri celotnem delu šole.

Za uspešno integracijo imajo pomembno vlogo tudi učiteljeva stališča, stališča staršev otrok redne osnovne šole in otrok redne osnovne šole do integriranih otrok. Učitelj je oseba, ki je z delom integriranega otroka najtesneje povezana, saj se z njim srečuje vsak dan. Stališča vplivajo na

posameznikovo zaznavanje, občutenje, doživljanje in ravnanje, ki se izraža v verbalni in neverbalni komunikaciji. Učitelj, ki ima do integracije otrok z motnjami vedenja in osebnosti pozitivno stališče, bo lažje prisluhnil otrokovim potrebam in težavam, oblikoval ustrežnejši odnos do njega in našel ter krepil njegova dobra področja. S svojim pozitivnim odnosom pa bo tudi ustrezen identifikacijski model.

Tudi nezadostna in neustrezna priprava otrok redne osnovne šole na integracijo vrstnikov s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo lahko prinese negativne posledice. Pri učencih redne osnovne šole je zato potrebno zagotoviti, da bodo sprejeli integrirane otroke. Pomembno je oblikovanje pozitivnih stališč učencev redne osnovne šole do učencev z posebnimi potrebami, kajti le ta so pomembna pri oblikovanju medosebnih odnosov. Medosebni odnosi vplivajo na to, ali bo integriran otrok sprejet v svoje vrstniške skupine, ali mu bodo sošolci pripravljene pomagati, mu stati ob strani, ko se bo znašel v težavah. Skozi šolanje dobivajo vrstniki vse pomembnejšo vlogo, zato je sprejetost med vrstniki pomemben vir potrjevanja in oblikovanja samopodobe, samozaupanja, kar je za otroke, ki so drugačni, še posebej pomembno.

Ne nazadnje pa je treba omeniti, da starši navadno premalo vedo o integraciji in so nanjo premalo pripravljene, posebej tisti starši, katerih otrok naj bi bil integriran v redno osnovno šolo. Bečej (1982, str. 18) navaja, da je uspešno obravnavanje disocialnih motenj v največji meri odvisno od možnosti posegov v družino. Kadar ožje okolje daje otroku podporo, je integracija otroka v redno osnovno šolo smiselna in utemeljena, sicer pa je bolje otroku omogočiti vključitev v drugo okolje. Če otrok ostane pri starših in obiskuje redno osnovno šolo, je treba starše temeljito pripraviti na integracijo in jih podrobno seznaniti z možnostmi uspeha, da njihova pričakovanja in želje ne bodo prevelike. Rezultati ne nastanejo čez noč, zato se lahko zgodi, da premalo potrpljenja in vztrajnosti pripelje starše do prepričanja, da je otrok takšen kot je in da se njegovega vedenja ne da spremeniti. Mnogokrat otroci z motnjami vedenja in osebnosti izhajajo iz takšnega družinskega okolja, kjer so starši nemočni, neorganizirani, ne znajo prisluhniti, kaj šele pomagati otroku v težavah, ker so sami preobremenjeni s svojimi problemi. Tako mu ne nudijo potrebne odpore in otrok ostaja sam s svojimi problemi, ki jih izraža na različne načine.

Starši otrok v razredu razreda, kamor je integriran otrok s posebnimi potrebami, so nemalokrat skeptični do vključenosti otroka z motnjami vedenja in osebnosti v razred, ki ga obiskuje njihov otrok. To je največkrat posledica bojazni, da bi bil njihov otrok žrtev nasilnega sošolca ali sošolke, da ne bi bil njihovemu otroku slab vzgled in da ne bi bili drugi otroci zaradi motečega sošolca prikrajšani.

4. Kako zasnovati delo socialnega pedagoga?

Pri izvajanju integracije lahko naletimo v praksi na številne ovire, ki jih lahko uspešno premagamo le, če nanje računamo in se nanje dobro pripravimo. Prav to poguja je potrebo po premišljeni organiziranosti dela socialnega pedagoga.

Motnje vedenja in osebnosti pogojujejo različni dejavniki, zato je treba k motnjam pristopiti interdisciplinarno. Probleme, ki so širšega značaja, je nujno obravnavati kar se da široko, kar pomeni, da moramo upoštevati spoznanja različnih strok. Zato mora socialni pedagog sodelovati z različnimi strokovnjaki glede na vrsto in stopnjo otrokove motenosti in se lotovati problemov teamsko. Vsaka stroka prispeva svoj delež k skupnemu cilju tako, da problem osvetli in analizira s svojega vidika.

Ko govorimo o teamsko zasnovanem delu, je nujno poudariti enakopravnost vseh sodelujočih strokovnjakov, kajti le takšen način dela lahko prinese ustrezne rezultate. Vsak posameznik teama si mora po svojih močeh prizadevati za uresničevanje postavljenih ciljev, ki pa morajo biti realni. Vzgoja oziroma prevzgoja je dolgotrajen proces, zato moramo biti na poti do končnega cilja pripravljeni, da bo treba vložiti precej časa in truda.

Del teama sestavlja tudi učitelj, ki strokovnjake obvešča o otrokovem stanju in napredovanju v razredu, ti pa na podlagi skupnih predlogov podajo rešitve. Tako organizirano delo je učitelju v pomoč, daje mu potrebne strokovne informacije in napotke.

Socialni pedagog pa mora sodelovati tudi z vsemi drugimi osebami, ki integriranega otroka obravnavajo ali pa so z otrokom kako drugače povezani. S tem hočemo poudariti, da se delo socialnega pedagoga ne začne in konča le pri neposrednem delu z otrokom samim, temveč zahteva mnogo več. Nanaša se tudi na posredno delo z učitelji, učenci redne osnovne šole, na delo s starši integriranega motenega otroka ter starši drugih otrok v razredu, delo z ravnateljem, delo s šolsko svetovalno službo ter delo z zunanjimi institucijami.

Delo socialnega pedagoga naj ne bi bilo usmerjeno le v preprečevanje že nastalih motenj, torej uresničevanje razvojno kompenzacijskih in integrativnih nalog. Ker je učitelj mnogokrat preobremenjen z učnimi vsebinami, naj bi bilo delo socialnega pedagoga usmerjeno tudi in predvsem na preventivno delo v razredu, ki naj bi temeljilo na razvijanju socialnih veščin, ustreznih medosebnih odnosov, strpnosti, sprejemanju drugačnih, razvijanju medosebne pomoči in spoznavanju lastne vrednosti vsakega učenca. K preprečevalnemu delu pa sodi tudi priprava otrok redne osnovne šole na sprejem integriranega vrstnika.

Vsak posameznik je osebnost zase s svojimi individualnimi posebnostmi, sposobnostmi, potrebami, željami in interesi. Etiologija motenj je zelo raznolika, motnje se izražajo na različne načine in so različno hude. Integracija se nanaša na delo s točno določenim otrokom, kar narekuje potrebo po individualizirani obravnavi. Socialni pedagog zato prilagaja delo integriranemu otroku ter upošteva njegove vedenjske posebnosti, specifične potrebe, stopnjo socialnega, čustvenega, psihičnega in telesnega razvoja, njegov učni uspeh in družinske razmere. Šablonska obravnava bi pomenila, da dajemo vse posameznike v isti okvir, da ne upoštevamo in izhajamo iz posebnosti in individualnih značilnosti posameznega otroka.

Pri obravnavi otroka z motnjami vedenja in osebnosti potreben celosten pristop, kar pomeni, da obravnavamo hkrati vse možne povzročitelje otrokovih motenj. Otrokove motnje ne bomo odpravili tako, da povzročitelje motenj obravnavamo posamezno in nepovezano ter da posegamo le v enega izmed njih. Socialni pedagog tako hkrati usmerja svoje delo v odpravljanje šolskega neuspeha, v izboljšanje otrokove socialne integracije, odpravljanje neustreznih vedenjskih oblik ipd.

Integracija je projekt, ki se začne z oblikovanjem načrta na podlagi postavljene diagnostike, nadaljuje se z izvajanjem integracije v praksi in konča s pregledom in ocenitvijo rezultatov (evalvacijo). Delo socialnega pedagoga pri integraciji otrok z motnjami vedenja in osebnosti poteka postopno, po posameznih fazah, pri čemer dosledno upošteva vse faze. Na samem začetku je treba ugotoviti pogoje, ki so nam na voljo za izvajanje integracije. Proučiti je treba, kaj šola ponuja učitelju, ki naj bi imel v razredu otroka s posebnimi potrebami. Prav tako je treba ugotoviti stališča vodilnih delavcev, učiteljev, staršev integriranih otrok ter drugih staršev in otrok redne osnovne šole do integracije otrok s posebnimi potrebami. Ko spoznamo trenutno stanje in stališča do integracije oblikujemo načrt, v katerem predvidimo organizacijske posebnosti (vsebine, metode, oblike dela...) in načrtujemo tudi, kako in kdaj bi bilo najbolje seznaniti vodilne delavce, učitelje in starše o značilnostih in organizacijskih posebnostih izvajanja integracije ter o posebnostih otrok z motnjami vedenja in osebnosti. Prav tako je treba načrtovati temeljito pripravo otrok redne osnovne šole na vključitev vrstnikov s posebnimi potrebami, učitelje je treba seznaniti z možnostmi dela z integriranimi otroci, starše integriranih otrok pa z realnimi možnostmi uspeha integracije.

Posebno pozornost pri izvajanju integracije v praksi je treba nameniti sprotni evalvaciji rezultatov, kajti le ti vplivajo na sam potek izvajanja integracije. Rezultati nam pokažejo, kje smo in kaj je potrebno storiti v prihodnosti. So izhodišče našega nadaljnjega dela. Tako dobimo jasnejšo predstavo o tem, kaj je bilo že storjenega, kje so še pomanjkljivosti in kaj se še da storiti, da integracija ne bo vnaprej obsojena na neuspeh. Prej ko

se seznanimo z ovirami in se zavemo napak, do katerih lahko pride, prej jih lahko odpravimo.

5. Zaključek

Delo socialnega pedagoga (pri čemer izhaja iz otrokovih posebnosti) je, da k problemu pristopa celostno, sodeluje z strokovnjaki različnih strok, opravlja kompenzacijske, integrativne in preventivne naloge, ki jih skrbno načrtje, dosledno izvaja, rezultate pa sproti preverja. Tako delo ne zahteva le strokovno teoretičnih znanj in praktičnih izkušenj, temveč tudi določene osebnostne lastnosti in spretnosti. Mednje prav gotovo sodijo: uspešno komuniciranje, empatija, sodelovanje in usklajevanje mnenj s strokovnjaki in tudi drugimi, ki so z delom najtesneje povezani. Najpomembnejše pa so prepričanje, želja in resnična pripravljenost delati z otroki, ki potrebujejo posebno skrb.

6. Literatura

Bečaj, J. (1989), Oddaja otrok in mladostnikov v vzgojne zavode, *Ptički brez gnezda*, leto 15, št. 27.

Galeša, M. (1995), *Osnove specialne didaktike*. Radovljica: Didakta.

Galeša, M. (1995), Stališča ravnatelje osnovnih šol do otrok s posebnimi vzgojno izobraževalnimi potrebami. *Sodobna pedagogika*, 7/8, str. 578 - 582.

Bartolomeo, M., Tiritico, M. (1996), *Vsebina in problemi sodobne pedagogike*. Nova Gorica: Educa.

Redl, F., Wineman, D. (1980), *Agresivni otrok (interno gradivo)*. Ljubljana: Svetovalni center.

Skalar, V. (1996), Integracija otrok z motnjami vedenja in osebnosti v osnovno šolo. *Sodobna pedagogika* 7/8, str. 555 - 542.

Šolska zakonodaja 1 (1996) Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.